



Το άσχημο είναι αντιδραστικό



γράφει ο ΑΝΤΩΝΗΣ ΚΑΣΙΤΑΣ*

Η χρησιμότητα του άχρηστου: Μανιφέστο

του Nuccio Ordine
Εκδόσεις Άγρα

«Το οξύμωρο του τίτλου *Η χρησιμότητα του άχρηστου* αξίζει μια αποσαφήνιση. Η παράδοση χρησιμότητα στην οποία αναφέρομαι δεν είναι αυτή στο όνομα της οποίας οι ουμανιστικές γνώσεις και γενικότερα όλες οι γνώσεις που δεν παράγουν κέρδος, θεωρούνται άχρηστες. Σε μια πολύ πιο οικουμενική προοπτική θέλησα να βάλω στο επίκεντρο των στοχασμών μου την ιδέα της χρησιμότητας εκείνων των γνώσεων των οποίων η ουσιαστική αξία είναι παντελώς ελεύθερη από οποιοδήποτε ωφελιμιστικό στόχο. Υπάρχουν γνώσεις οι οποίες –ακριβώς λόγω της αφιλοκερδούς φύσης τους, που είναι μακριά από κάθε εμπορικό και πρακτικό περιορισμό– μπορούν να παίξουν έναν βασικό ρόλο στην καλλιέργεια του πνεύματος και της πολιτισμικής και πολιτιστικής ανάπτυξης της ανθρωπότητας. Μέσα σε αυτό το πλαίσιο θεωρώ χρήσιμο ό,τι μας βοηθάει να γίνουμε καλύτεροι».

Με τα λόγια αυτά ξεκινά την εισαγωγή του βιβλίου του (κυκλοφορεί από



της εκδόσεις Άγρα) ο Νούτσιο Όρντινε, καθηγητής Ιταλικής Λογοτεχνίας στο πανεπιστήμιο της Καλαβρίας.

Τι είναι χρήσιμο, τι άχρηστο; Τι είναι ωραίο, τι άσχημο; Θα τολμούσαμε να συμπληρώσουμε. Τα ερωτήματα που βάζει ο συγγραφέας και η προβληματική που αναπτύσσει στο έργο του σηματοδοτούν τη σκέψη για το προχώρημα μιας κοινωνίας, που μέσα στις τεράστι-

Εικονολήπτης-γραφείς
(κάποιου κόκκινου στρατού)

ες αντιφάσεις της εξουσίας της κοινωνίας, προσπαθεί να διαστρεβλώσει ακόμη και τη διαλεκτική για το τι είναι χρήσιμο και τι ωφελιμιστικό με βάση το κέρδος. Το σίγουρο είναι ένα: «Το άσχημο είναι αντιδραστικό»...

Ποια είναι η ανάγκη του πολιτισμού σαν έννοια σχέσης, του πολιτισμικού σαν ενεργή κατάσταση, στις σύγχρονες κοινωνίες... Από τα πρώτα πράγματα που διαισθάνθηκε και αποτόλμησε ο homo sapiens ήταν η τέχνη, με την ευρεία και ατελείωτη έννοιά της. Ήταν αυτή η ανάγκη που χρειαζόταν αυτός ο άνθρωπος για να μπορέσει να ξεφύγει από την αγέλη και να αρχίσει να δημιουργεί οργανωμένες κοινωνίες. Κατά τον ίδιο τρόπο δημιουργήθηκε ο λόγος, προφορικός κατ' αρχάς και γραπτός μεταγενέστερα, μέσα από συμβολισμούς, έως ότου αποκτήσει τον σημειολογικό χαρακτήρα που έχει σήμερα. Πώς θα μπορούσε να υπάρξει κοινωνία αν έλειπε αυτή η καθεαυτή η έννοια του πολιτισμού στην ίδια αυτή κοινωνία, η έννοια που αποκαθιστά τις σχέσεις των μελών της πέρα από τη λειτουργία των βασικών ενστίκτων, η έννοια που αναζητά τις βαθύτερες αγωνίες της ύπαρξης, έως το αντάμωμα με την ίδια την έννοια, την άκρως διαλεκτική, τη φιλοσοφία.

Ένα αγωνιστικό και αγωνιώδες πνεύμα χαρακτηρίζει τον υπότιτλο «Μανιφέστο», αυτό το πνεύμα που σταθερά διατρέχει το βιβλίο στο οποίο ο συγγραφέας σταχυολογεί το απαύγασμα των κειμένων που συνελέγησαν κατά τη διάρκεια πολλών χρόνων διδασκαλίας και έρευνας και αυτό γίνεται με απόλυτη ελευθερία και ευθύνη.

Τα μεγάλα προβλήματα και αγωνίες της τέχνης ως εργαλείο πολιτισμού, η ηθική που χωρίς αυτή δεν μπορούν να στηθούν και να σταθούν κοινωνίες. Όχι μια ηθική ανούσια θρησκευτικού –φονταμενταλιστικού– περιεχομένου, αλλά μια ηθική ελευθεριακή για τον άνθρωπο σε μια αναζήτηση του ωραίου, σε μια αναζήτηση μεγάλων απελευθερωτικών διεργασιών για τον ίδιο. Γι' αυτό και το ειδικό κεφάλαιο του βιβλίου περί ιδιοκτησίας και των σχέσεων, οιονδήπο-

τε σχέσεων και ερωτικών. «Η ιδιοκτησία σκοτώνει την αγάπη» αναφέρει χαρακτηριστικά. Ο ανήθικος καπιταλισμός πώς μπορεί να καταλάβει από την ανθρωπιστική ηθική;

Με τον ωραιότερο τρόπο ο Ordine αποδεικνύει στο βιβλίο του ότι ακόμη και στις πρακτικές επιστήμες η ανιδιοτέλεια σε έναν επιστήμονα είναι αυτή που τον γεμίζει χαρά και τον κάνει να προχωρά στην έρευνά του και δεν είναι καθόλου, μα καθόλου, η ανάγκη της ιδιοτέλειας που τον παρακινεί, εφόσον έχει διδαχτεί μεγάλες πολιτιστικές αξίες που βρίσκονται καθημερινά εν υπηρεσία εξανθρωπισμού και ολοκλήρωσης του ατόμου. Ακόμη και σε αυτόν τον τομέα παραθέτει μεγάλα παραδείγματα από την ιστορία των επιστημών (βλ. Μάξγουελ-Χερτζ σε αντιπαράθεση με τον Μαρκόνι και άλλα πολλά τέτοια παραδείγματα που υπάρχουν μέσα στο βιβλίο).

Δεν αληθεύει, ούτε και σε περίοδο κρίσης, πως μόνο ό,τι είναι πηγή κέρδους είναι και χρήσιμο. Στις εμπορευματικές δημοκρατίες υπάρχουν κάποιες γνώσεις που έχουν τη φήμη των «άχρηστων», οι οποίες στην πραγματικότητα αποκαλύπτουν μια εκπληκτική χρησιμότητα. Σε αυτό το φλογερό κείμενο, ο Νούτσιο Όρντινε επιστράτη την προσοχή μας στη χρησιμότητα του άχρηστου και στην αχρησία του χρήσιμου (ωφελιμιστικού). Μέσα από τους στοχασμούς μεγάλων φιλοσόφων, ο συγγραφέας δείχνει πως η εμμονή της κατοχής και η λατρεία της χρησιμότητας καταλήγουν να στραγγίζουν το ανθρώπινο πνεύμα, αποσταθεροποιώντας και βάζοντας σε κίνδυνο τα σχολεία και τα πανεπιστήμια, την τέχνη και τη δημιουργικότητα, καθώς και θεμελιώδεις αξίες, όπως η αγάπη και η αλήθεια.

Σε τρία μέρη είναι χωρισμένο αυτό το μανιφέστο της χρήσιμης γνώσης.

Α' μέρος: «Η χρήσιμη αχρησία της λογοτεχνίας». Η λογοτεχνία που επί του προκειμένου «εκπροσωπεί» όλες τις άλλες τέχνες, αφού είναι από τις αρχαιότερες και τις πιο διαδεδομένες. «Η αναγκαιότητα της τέχνης» βρίσκει ένα

τεράστιο άνοιγμα για τον ουρανό μέσα από αυτό το βιβλίο... Έχουμε αναρωτηθεί ποτέ πώς θα ήταν ο κόσμος χωρίς την άχρηστη τέχνη που δεν παράγει και δεν είναι ωφελιμιστική; Με αποσπάσματα και αναλύσεις από μεγάλα λογοτεχνικά έργα ο συγγραφέας αποδεικνύει του λόγου το αληθές για την αναγκαιότητα της λογοτεχνίας, σαν ένα τεράστιο εργαλείο αναδύσεων τεράστιων απελευθερωτικών δυνάμεων που οδηγούν στη σκέψη και ως εκ τούτου στη χειραφέτηση του κάθε ατόμου, με προορισμό τη δημιουργία ανθρωπίνων κοινωνιών.

Β' μέρος: «Το πανεπιστήμιο-επιχείρηση και οι φοιτητές πελάτες». Στην ανάλυσή του ο Όρντιν στο κεφάλαιο αυτό, αποδεικνύει με χαρακτηριστικό τρόπο πώς τα πανεπιστήμια μετατρέπονται σε επιχειρήσεις, οι καθηγητές σε γραφειοκράτες και οι φοιτητές μετατρέπονται ξεκάθαρα σε πελάτες. Εδώ επισημαίνεται χαρακτηριστικά ότι ειδικά σε περιόδους κρίσεων είναι αναγκαία όπλα να αυξάνονται τα κινδύλια για τη μόρφωση και τη γνώση των νέων, ώστε η κοινωνία να μην κατακυβηθεί στην αμάθεια. Γιατί ακριβώς η αμάθεια αποτελεί πολύ μεγαλύτερο κίνδυνο από τη φτώχεια. Κάτι που βιώνουμε απόλυτα σήμερα σε τούτο τον τόπο μέσα στην τεράστια κρίση, πρωτίστως, πολιτισμού και αξιών.

Γ' μέρος: «Η ιδιοκτησία σκοτώνει: ανθρωπινή αξιοπρέπεια, αγάπη, αλήθεια». Μπορεί η «*dignitas hominis*», να μετρηθεί στη βάση του κατακτημένου πλούτου; Ή μήπως βασίζεται σε αξίες ανεξάρτητες από οποιοδήποτε εμπόδιο δεμένο με το χρήμα και το κέρδος. Ο πλούτος και η εξουσία γεννούν ψευδαισθήσεις κενού περιεχομένου. Όπως και η αγάπη για την κτήση σκοτώνει τον έρωτα. Αντίθετα από ό,τι πιστεύεται, η αγάπη δεν προκαλεί πόνο, αυτό που προκαλεί πόνο είναι η αίσθηση της ιδιοκτησίας και ο φόβος μήπως χαθεί το ιδιοκτησιακό αντικείμενο, που είναι ένας άλλος άνθρωπος.

Ένα άλλο τεράστιο παράδοξο, φοβερό και τρομερό: στο όνομα της κατοχής της απόλυτης αλήθειας επιβλή-

θηκε μια βία ως αναγκαία για το καλό της ανθρωπότητας. Από αυτή την αντίληψη δεν εκπορεύονται όλοι οι θρησκευτικοί φανατισμοί και οι πόλεμοι; Όλοι όσοι νομίζουν πως κατέχουν την απόλυτη αλήθεια, δεν βρίσκουν χώρο για να τραφούν μόνο μέσα στους φανατισμούς, αλλά και σε χώρους, καθαρά πολιτικούς, όπου η σκέψη και η δράση υποτίθεται πως εξυπηρετεί αγώνες για την απελευθέρωση καταπιεσμένων κοινωνικών τάξεων. Και αυτό δεν είναι μόνο οξύμωρο σχήμα, αλλά και άκρως βλαπτικό: το «να νομίζει καθένας ότι κατέχει την απόλυτη “επαναστατική αλήθεια”» για την ίδια τη χειραφέτηση των τάξεων.

Ως παράρτημα στο τέλος του βιβλίου ένα κείμενο του Άμπρααμ Φλέξνερ «Η χρησιμότητα της άχρηστης γνώσης», ένα συναρπαστικό κείμενο που μεταφράζεται πρώτη φορά εδώ, μας θυμίζει ότι μόνο οι επιστήμες μας διδάσκουν τη χρησιμότητα του άχρηστου. Χωρίς το δωρεάν και το άχρηστο, πνίγοντας εκείνες τις πολυτέλειες που θεωρούνται περιττές, πολύ δύσκολα ο *homo sapiens* θα καταφέρει να κάνει πιο ανθρωπινή την ανθρωπότητα.

«Ο μετασχηματισμός της αχρηστίας σε εργαλείο αντίστασης κατά της βαρβαρότητας του παρόντος» εν κατακλείδι θα μπορούσε να ειπωθεί σαν η ιδέα. Οι ρήσεις στο επισθόφυλλο του βιβλίου βοηθούν την επεξεργασία της σκέψης:

«Τίποτα δεν είναι πιο χρήσιμο από αυτή την τέχνη που δεν έχει χρησιμότητα». (Οβίδιος)

«Για να γνωρίζουμε τι είναι χρήσιμο πρέπει να ξέρουμε τι είναι άχρηστο». (Ζουάγγκ-Ζι)

«Πολλές φορές ο ζήλος που βάζουν οι άνθρωποι σε δραστηριότητες που φαίνονται άνευ σημασίας, χωρίς άλλο σκοπό πέρα από την ψυχαγωγία ή την ικανοποίηση να λύσουν ένα δύσκολο πρόβλημα, αποδεικνύεται ουσιαστικός σε ένα πλαίσιο που κανείς δεν είχε προβλέψει, με συνέπειες που οδηγούν μακριά. Αυτό ισχύει για την ποίηση και την τέχνη, όπως ισχύει για την επιστήμη και την τεχνολογία». (Ιταλο Καλβίνο). **T**